

חוות דעתו של הגאון מוה"ר יוסף דוד זינצהיים צ"ל בעמח"ס יד דוד אודות ספר „בשמים ראש“

בשנת תקנ"ג לפ"ק נדפס בעיר ברלין ספר „בשמים ראש“. כולל בתוכו שצ"ב תשובות (כמנין בשמ"ס), קצתם מיוחסים להרא"ש, וקצתם לשאר גדולי הראשונים. בשער הספר כתוב שנעתקו ע"י מוהר"ר יצחק די מולינא ז"ל, והמוציא לאור ה' הג"ר שאול לוויין⁽²⁾ בנו של הגאון מוה"ר צבי הירש אבד"ק ברלין זצ"ל, והוסיף הגהות וחידושים בתוך הספר מכונים בשם „כסא דהרסנא“.

ספר בשמים ראש הנ"ל, מיום הדפסתו זה קרוב למאתים שנה, עד ימינו אלה, נסתפקו בו גדולי ישראל שבכל דור ודור אם התשובות הנדפסות בתוכו אמיתיות המה או מזויפות, או אולי קצתן אמיתיות וקצתן מזויפות, וההשערות בזה רבו כמו רבו. לא נאריך כאן בכל הפרטים של הצדדים לכאן ולכאן ובכל המאורעות, רק נבוא בקצרה.

תיכף כשיצא הספר הנ"ל לאור עולם, הטילו בו קצת מגדולי הדור דופי, ומהם הגאון מוה"ר רפאל הכהן אבד"ק אה"ו, שערך כמה מכתבים לגאוני דורו בזה, בלשונות חריפים עד למאור על הספר ועל מחברו, וכותב „אשר כל רואה ישפוט בצדק שאינם מדברי הרא"ש כלל אשר כל יומא מרגלי בבי מדרשא לשונו הטהור ולשונו לשון זהב מזוקק, היפך לסיגין ולשונו הסרוח“. גם הגאון מוה"ר מרדכי בנעט אבד"ק ניקלשבורג ערך מכתב לאבי המחבר הגאון מוהרצ"ה אבד"ק ברלין (ונדפס בספרו שו"ת פרשת מרדכי סי' ה') ובו שופך מרורות על הספר בשמים ראש. עוד נדפס באותו זמן בפפד"א קונטרס קטן „זאב יטרוף מר' וואלף לאנדסבערגער, השגות על ספר בשמים ראש. — לעומת זה, הדפים אביו של המחבר הגאון מוהרצ"ה הנ"ל, קונטרס קטן בשם „יקר סהדותא“ להליץ בעד בנו, וגם פירסם מכתב המתחיל בתיבות „איש עניו“, ג"כ דברי הגנה על ספר בשמים ראש.

(1) ראה אודותיו בכר"ש שנה ד' קונט' ב' עמוד י"א.

(2) נולד בעיר אמשטרדם בשנת ת"ק לאביו הגאון מוה"ר צבי הירש זצ"ל אבד"ק ברלין. בצעירותו נעשה חתנו של הג"ר יוסף יצחק תאומים אבד"ק ברעסלא. בשנת תקכ"ח בחייתו בגיל צעיר פחות משלשים שנה נתמנה לאבד"ק פ"פ דאדר. בשנת תקמ"ט הדפיס בבערלין ספר מצפה יקותאל מלא השגות וזולולים על ספר תורת יקותיאל ועל מחברו הגאון מוה"ר רפאל הכהן אבד"ק אה"ו (על שער הספר מצפה יקותיאל כתוב שחיברו הריין עובדי ב"ר ברוך מפולין ומתגורר במדינת עלזאס). תיכף כהגיע ספר הנ"ל לק"ק אה"ו, החריםו הכי"ד דשם את הספר ואת מחברו, בביהכנ"ס דאלטונא. לא עברו רק איזה שנים ושוב הדפיס בשנת תקנ"ג ספר „בשמים ראש“ הנ"ל, אשר כמה מגאוני הדור החזיקו את הספר לזיוף, וכמה קונטרסים נדפסו בענין זה, כאשר יבואר להלן. הסערה גרמה לו רדיפות שונות ועג"ג, עד שהוכרח לעזוב את מדינת אשכנז והתיישב בעיר לונדון.

בדורות הבאים אח"כ, שוב רואים אנו מימינים ומשמאילים, ונביא כאן איזה מהם לדוגמא. — הגאון הרחיד"א זצ"ל בספרו טוב עין בסי' ח' וסי' ט' הביא כמה קטעים מס' בשמים ראש, שהי' אצלו בתורת שאלה, ובסוף סי' ט' כתב וז"ל: אחרי כתבי קצת פרטים וכו' שמעתי שיש מפקקים בספר הזה וכו'. ולעומת זה בספרו מראית העין בליקוטים סי' י"א אות ח' כתב דראוי לסמוך אסתודותא של אביו הג"ר צבי הירש אבר"ק ברלין שהס' הוא אמיתי. וכן כתב בספרו שם הגדולים במערכת בשמים ראש. — הגאון מוה"ר עקיבא איגר זצ"ל כנראה שהחזיק את הספר לאמיתי, שכן הביאו בתשובותיו ח"א סי' ט' ד"ה גס. ולעומת זה חתנו הגאון בעל חתם סופר זצ"ל החזיק את הספר למזויף, עיין בתשובות חת"ס חיו"ד סי' שכ"ו אות ג', והאחע"ז ח"א סי' ס"ט ד"ה אך. (ואף דהביא את הספר בשמים ראש בחאו"ח סי' קנ"ד ומכנהו „כתבי הרא"ש", הרי בספר ליקוטי הערות על שו"ת ח"ס שם, העירו שיש שם ט"ס וצ"ל מוכי הרא"ש). — הגאון בעל ישועות יעקב זצ"ל אבר"ק לבוב החזיק את הספר לאמיתי, שהביאו כמה פעמים בספריו, עיין ישועי אחע"ז סי' מ"ד סק"ב שהביא שו"ת הרא"ש הנדפסין מחדש עם הנהגת מוה"ר יצחק די מולינא, וגם בחלק יו"ד סי' קכ"ד סק"י בסופו הביא, תשובות החדשים שנדפסו בברלין ונקראו בשמים ראש. ולעומת זה בן אחותו הגאון מוה"ר יוסף שאול הלוי נאטאנזאהן זצ"ל אבר"ק לבוב פקפק עליהן, ומדבריו ניכר שנטה לאותו צד שזיוף הוא. עיין בספרו שו"ת שואל ומשיב מהדו"ת ח"ב סי' נ"ה שכ' וז"ל: בשו"ת בשמים ראש שכתב וכו' אבל באמת כבר נודע דלא גושפנקא דהרא"ש חתום עלה. וכן בספרו דברי שאול על יו"ד סי' ק"כ סט"ו כ' וז"ל: ומצאתי בשו"ת בשמים ראש המיוחסים להרא"ש שכתב וכו' ובאמת לא גושפנקא דהרא"ש עלה כנודע. ובהגהות יד שאול על יו"ד סי' שמ"ה ס"ה כ' וז"ל: ומצאתי בשו"ת בשמים ראש סי' ס"ד וכו', ומהתימא שפה ניכר דלא גושפנקא דהרא"ש חתום עלה. — גם הגאון בעל בית מאיר זצ"ל בספרו בית מאיר על או"ח סי' תנ"ג סעיף א' כתב וז"ל: ודלא כתשו' שבספר בשמים ראש שלא חתום עלי' אנוש שכתב זרות הוא זה וכו' לא מפי הרא"ש יצאו דברים אלו ע"ש.

בשו"ת מנחם משיב ח"א סי' ט"ו אות ט"ז בסופו כתב ששמע מהרב הגאון מוה"ר מאיר דן פלאצקי אבר"ק אסטראו שכתב קונטרס בקובץ שערי תורה להוכיח שבכזיב בלדתו. ובאמת בקובץ שערי תורה חלק י' קונטרס א' סי' ט' רוצה להכריע שרק קצתן מזויפות הן. והביא שם בשם רבו הגאון בעל אבני נזר שאמר שלא להחזיק ספר בשמים ראש בבית. ועיין בשו"ת מנחת אלעזר ח"ג סי' מ"ו ד"ה ואבוא, בסופו, שמתרעם שהדפיסו מחדש בקראקא הספר בשמים ראש שהוא מכשול לרבים. וגם בספרו נמוקי אורח חיים בסי' נ"ח מכנה את מחבר הספר כזויפן ועוד. (וראו לציון, כי אביו זצ"ל בספרו דרכי תשובה סי' ס"ז סק"ד הביא סי' בשמים ראש בלי להגיב עליו כלל).

ועתה נבוא לחוות דעתו של הגאון מוה"ר יוסף דוד זינצהיים זצ"ל בעמח"ס יד דוד. — הנה בספרו יד דוד לפסחים דף נ"ט כ' וז"ל: וכבר ידוע כי יצאו עוררים על הספר בשמים ראש וכו' אלא שבתשובה סי' קנ"ח חתום עלי' הרא"ש, עכ"ל. ולעומת זה ביד דוד לסנהדרין דף כ"ט ע"א ד"ה השונא כ' וז"ל: עיין בשמים ראש סי' מ"ד דרצה חכם אחד לדיוק וכו' והרא"ש דחאו. וכן ביד דוד לבבא מצינא דף ס' ע"א ד"ה והא, כתב וז"ל: והמגיה בכסא דהרסנא הקשה על הרא"ש שם וכו', עיי"ש, הרי דמייחסו להרא"ש בלי פקפוק. — וזה מקרוב איקלע לידינו העתק מעצם כתי"ק הגר"ד זינצהיים זצ"ל שרשם בראש ספר „בשמים ראש" שלו, אשר בו מביע דעתו והכרעתו בענין זה. וז"ל:

אמר יוסף דוד. החכם ר' יצחק דמולינא הי' מחכמי מצרים בזמן מרן מהריק"א, והי' בר פלוגתא דמרן, וכתב נגדו קשות, ומרן השיבו, עיין בתשובת בית יוסף מדיני נשואין סימן י"ד ועיין בתשובת מב"ט ח"ב סימן ט"ז, עכ"פ נראה מתשובת מרן שהי' חכם גדול, ומקודם מזה הי' מחשיבו וגם אז הי' מבקש אהבתו, והתשובות הנמצאות בזה הספר צריכים בדיקה כי כמה מהם נראים דלאו הרא"ש חתום עליהם, ואף כשהוא חתום נראה בעליל כי אין הלשון והפלפול כאן כמו שדרכו בשאר תשובותיו, ולכן אני אומר, כל מקום שימצא חידוש דין בזה הספר שלא נזכר בשום מקום, אי אפשר לסמוך עליו אלא אחר רב העיין שלא יהי' מתנגד לדברי הראשונים, ודי בזה.

אמר יוסף דוד. החכם ר' יצחק דמולינא הי' מחכמי מצרים בזמן מרן מהריק"א, והי' בר פלוגתא דמרן, וכתב נגדו קשות, ומרן השיבו, עיין בתשובת בית יוסף מדיני נשואין סימן י"ד ועיין בתשובת מב"ט ח"ב סימן ט"ז, עכ"פ נראה מתשובת מרן שהי' חכם גדול, ומקודם מזה הי' מחשיבו וגם אז הי' מבקש אהבתו, והתשובות הנמצאות בזה הספר צריכים בדיקה כי כמה מהם נראים דלאו הרא"ש חתום עליהם, ואף כשהוא חתום נראה בעליל כי אין הלשון והפלפול כאן כמו שדרכו בשאר תשובותיו, ולכן אני אומר, כל מקום שימצא חידוש דין בזה הספר שלא נזכר בשום מקום, אי אפשר לסמוך עליו אלא אחר רב העיין שלא יהי' מתנגד לדברי הראשונים, ודי בזה.

פאקסימילא מכת"ק הגאון מוה"ר יוסף דוד זינצהיים זצ"ל בעמח"ס יד דוד. אפריון נמטיי' לידינו האברך חיקר החשוב והנעלה מו"ה חיים צבי קויפמיייל נ"י מירושלים עיה"ק שהמציאו לידינו. ברכות שמים יחולו על ראשו.